

אבי אוחן-דולב

אקולוג בתי גידול לחים, רשות שמורת הטבע והגנים

גלישה בקו הביוב של רמת בית שמש בערוץ נחל ישעי | צילום: אבי אוחן-דולב

[תוכן זה הוא חלק מרב-שיח. לחצו כאן לדיון המלא](#)

לנחל צרכים משלו – הערכה מחודשת לאופי ניצול הנחל ולהתגוננות מפניו

3 באוקטובר, 2010

גיליון סתיו 2010 / כרך 1(3)

זרימת מי נגר היא תופעת טבע שמאפייניה ברובם טבעיים ואינם בשליטת האדם, אך עם זאת הם תחת השפעת האדם. מי נגר מהווים זה מכבר חלק ממקורות המים הטבעיים המנוצלים לצורכי האדם, כתוספת ישירה של מים למשק המים. מצד אחר, שימושי קרקע ופיתוח בלתי מושכלים מביאים לכך שמעת לעת מביא הנגר העילי לנזקי הצפה לחקלאות, לרכוש ולעיתים נדירות (ובדרך כלל עם אשם תורם) גם לנזקים בנפש.

לאחרונה התחילה להתגבש ההכרה שלנחל צרכים משלו וכי הכללים לניצולו מחד גיסא ולהתגוננות מפניו מאידך גיסא זקוקים להערכה מחודשת. אדגים זאת דרך שני היבטים של תפקידי הנחל:

זכות הטבע למים:

אם נאמר שרובם המכריע של מקורות המים העיליים הטבעיים בישראל נרתמו לפיתוח הארץ, לא נגלה סוד מדינה. כתוצאה ישירה מכך נגרמו צמצום ניכר בכל ממדי משטר הזרימה (כמות, עיתוי, עוצמה, עונה) של הנחלים בישראל ופגיעה קשה במערכות האקולוגיות שנסמכו על משטר זרימה זה. במקומן, קיבלנו מערכות אקולוגיות דלות מגוון (ביולוגי, נופי, מורפולוגי) ועמוסות במינים פולשים.

הגנה מפני שיטפונות:

כיום, מחלחלת ההבנה שהגדלת כושר ההולכה של הנחלים כפתרון בלעדי כמעט לצמצום נזקי שיטפונות, גרמה נזקים הן לסביבה הן ליכולת ולגמישות של רשויות הניקוז לנהל את הנגר בתחומן. הסדרת נחל בהכרח טומנת בחובה נזק למערכת האקולוגית. מבין ההשפעות השליליות של הסדרת נחל ניתן למנות: פגיעה פיזית ביצורים החיים בנחל, הסרת צל הגורמת להעלאת טמפרטורת הסביבה ולהגברת הקרינה, הפרעה לקינון, הסרת מחסה, פגיעה ביכולת השיקום העצמי ועידוד מינים פולשים.

מה ניתן לשנות?

"הקושי אינו טמון ברעיונות החדשים, אלא בהימלטות מהרעיונות הישנים"

– ג'ון מיינארד קיינס, 1936

ראשית, יש להכיר בכך שישאל אינה מדינה מוכת שיטפונות, וכי את רוב בעיות ההצפה שאכן קיימות יצרנו
במו ידינו. שנית, מומלץ לשנות את הדרך שבה אנו מסתכלים על הנחל.

כיום ההתייחסות של הגורמים המוסמכים (רשות המים ורשויות הניקוז) לנחל באה לידי ביטוי דרך השאלות
הבאות:

- מה פוטנציאל המים לתפיסה ולניצול?
- מה הממדים המינימליים המחושבים לזרימה בתעלה, כדי להגן על שימושי הקרקע הצמודים?

בעוד שעליהם להתחיל לשאול:

- מה משטר הזרימה האופייני לנחל כיום, ואיזה חלק ממנו ניתן לנצל לצורכי האדם תוך פגיעה מינימלית בנחל ובסביבתו ומתן אפשרות מציאותית לשיקום?
- מה מרחב הדינמיות שיש לאפשר לנחל, כדי שנוכל להמשיך ולהשתמש בשטח מבלי לסכן את עצמנו מחד גיסא ולמזער את הפגיעה בנחל ובסביבתו מאידך גיסא?

כידוע, אלוהים נמצא בפרטים הקטנים. לכן חשוב להבין שהשינויים הגדולים תלויים בסעיפים קטנים ואפורים
בטקסט שמעטים יודעים על קיומו ומעטים עוד יותר מבינים אותו לאשורו.

המציאות הקיימת כיום היא שרוב מי המעיינות הגדולים/האיתנים תפוסים; רוב מי המעיינות הבינוניים/העונתיים
נשאבים למאגרי קולחים; מעיינות קטנים משמשים למרחץ ולשתייה לעדרי צאן ובקר הרומסים את סביבת
המעין ומזהמים אותה; רשות המים מעודדת יזמים לתפוס מי שיטפונות תוך העמסת רכיב הסיכון והאי-וודאות
על משק המים, רכיב שאיזון עד כה פרויקטים אלו; שאיבת יתר מאוגר מי התהום וייבוש מעיינות עדיין מתבצעים
ולא ניכר שינוי במגמה.

חוק המים שונה זה מכבר וזכות הטבע למים קיבלה הכרה של המחוקק. אך שינוי המציאות מחייב גם פיתוח של
כלים מחשבתיים-כלכליים-מנהליים למימוש זכות הטבע למים. פיתוח כלים אלו ומימושם נמצא בתחילת דרכו,
והדרך קשה.

חוק הניקוז והמבנה המנהלי/רגולטורי של תחום הניקוז עומד בפני שינוי וזו שעה יפה לנסח חזון:

"נחלי ישראל ישובו לתפקד כמערכת אקולוגית בריאה המאפשרת
לתהליכים טבעיים להתרחש תוך התחשבות במציאות הקיימת ותכנון
עתידי מושכל כדי שלא נחזור על טעויות העבר."

עקרונות מנחים לחזון זה:

- יש לאפשר לנחל, שהוא ישות טבעית דינמית, מרחב לממש את אופיו זה.
- הנחל הוא אינטגרטור של סביבתו – ולכן תכנון בנחל צריך להיות אינטגרטיבי.
- יש לפתח מערכת בלמים ואיזונים בין השלטון המקומי (לחצי פיתוח, דרישות הגנה) לבין הרגולטור הארצי (הנחיות, שמירה על תפקוד מערכת הנחל לאורך זמן).